

50.013

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYVTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE DU LIVRE

95. évfolyam

1979

4

KADÉMIAK

BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

REVUE DE L'ACADÉMIE

I. OSZTÁLYÁNAK

HONGROISE DES SCIENCES

KÖNYVTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

POUR L'HISTOIRE DU LIVRE

95. ÉVF. 1979/4. SZ.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG — COMITÉ DE RÉDACTION

MÁTRAI LÁSZLÓ

(a szerkesztő bizottság elnöke)

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN

(társzerkesztő)

V. KOVÁCS SÁNDOR

MEZEY LÁSZLÓ

REJTŐ ISTVÁN

TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG — REDACTION

1088 Budapest VIII., Múzeum krt. 14—16.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.

✱

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlap Irodánál (PKHI 1900 Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a PKHI 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Elfizetési díj: 80 Ft. Elfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1054 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111—010 (pénzforgalmi jelzőszám 215—11488) és az Akadémiai Könyvesboltban, 1368 Bp. V., Váci u. 22. Tel.: 185—680.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt cikkhez 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk; Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrektúra visszaküldésével egy időben.

Gaál Gábor és a Korunk

A kolozsvári *Korunk* — melynek régi folyamai 1926 — 1940 között, a királyi Romániában jelentek meg — a két világháború közötti időszak legszínvonalasabb, legsokoldalúbb erdélyi magyar nyelvű marxista orgánuma volt. Híven tükrözte a korabeli magyar baloldali gondolat minden árnyalatát, a magyar szellemi élet mozgását, fejlődését.

A folyóirat — bár a romániai magyar irodalom arculatának alakításában fontos szerepet játszott — nem irodalmi, hanem elsősorban világnézeti szemle volt. A Tanácsköztársaság bukása után emigrációba kényszerült és Kolozsváron megtelepedett Dienes László alapította 1926-ban.

Megindításával széles fórumot teremtett az első világháború után szétszórtnan élő magyar progresszióknak, az időserű kérdések szabad megvitatására. Haladó folyóiratot kívánt szerkeszteni, mely tájékozódást ad a világ eseményeiről, az új irányzatokról, új gondolatokról: a társadalomtudományok, a közélet, a művészetek és az irodalom mellett, a természettudományok területén is, hogy ezáltal hozzásegítsen egy új eszmei szintézis feltételeinek kialakításához. Ezt a törekvését fejezi ki a lapot útjára indító *Beköszöntő* is.

„Annak, aki egy alkotó jövő eljövételét akarja, két irányban kell dolgoznia: egyrészt igyekeznie kell kiválogatnia a múlt eredményeiből azokat az elemeket, amelyek a jövő épületének építőköveiként felhasználhatók, másrészt pedig hozzászoktatni saját magát és kortársait az új szintézis szükségességének gondolatához, s ami ezzel együtt jár, felébreszteni az ehhez szükséges pozitív alkotó lelki képességeket. . . . A jelen füzettel útjára induló szemle . . . fő rendeltetésének azt tekinti, hogy a Nyugattól e kissé félreeső helyen, a maga szerény hatáslehetőségei között, ráébressze az embereket azokra a nagy problémákra, amelyek megoldása nélkül nyugodt építő jövő el nem jöhet, s adalékokkal hozzájáruljon ahhoz, hogy a nagy nyugati szellemi áramlatok közvetlen érintésétől elzárt, de gondolkodó és tépelődő emberek könnyebben tisztázhassák önmagukban azokat a fájó kérdéseket, amelyek elől egy igaz ember sem zárkózhat el.”¹

A *Korunk* indulási szakaszát a liberális eklekticizmus határozta meg, de a különböző nézetek mellett a marxista eszmék is fontos helyet kaptak.

A lap marxista folyóirattá fejlődése, a munkásmozgalomhoz való felzárkózása, és az illegális Kommunista Párttal való kapcsolatok kiépítése a gazdasági világválság, majd a fasizmus előretörésének nehéz éveiben következett be: Gaál Gábor időszakában, aki 1929-től társszerkesztőként, majd 1931 szeptemberétől 1940 őszen történt betiltásáig egyedül szerkesztette.

A *Korunk* és Gaál Gábor neve egymástól elválaszthatatlan. A lap története, fejlődése, kiteljesedése szorosan kapcsolódik Gaál Gábor személyiségéhez,

¹ Idézi GAÁL Gábor: *Válogatott írások. I.* Bukarest, 1964. 688—689.

kritikai, publicisztikai és szerkesztői munkásságához. Az ő emberi, világnézeti fejlődését pedig a XX. század eleji politikai és szellemi áramlatok alakítják.

*

Hogyan lett Gaál Gábor lapszerkesztő, a *Korunk* szerkesztője? A kérdésre egykorú, személyes levelezés-anyagának tanulmányozásával kaphatunk választ.

Az 1919-es Tanácsköztársaság leverése után Gaál Gábor a proletárforradalomban való részvétele miatt emigrációba kényszerül. A bécsi emigráns magyar sajtó: a *Bécsi Magyar Újság*, a *Jövő*, a *Panoráma*, a *Tűz* számára ír irodalomkritikákat. Berlinben is eltölt egy évet, Korda Sándor filmvállalatának dramaturgjaként. Sokat publikál, sokat lát, sokat tanul; az avantgarde művészetek elméleti- és műhelykérdéseit tanulmányozza. A klasszikus és modern filozófia területén széles körű műveltségre tesz szert, s közben súlyos és bonyolult erkölcsi, filozófiai és világnézeti válságokon megy át. Az irodalom kérdéseire egyre inkább a filozófia oldaláról közelít. A művek, a jelenségek megítélésében az eszmei, világnézeti szempontot tekinti elsődlegesnek. Irodalomszemléletét az „irodalom életszerűségének” sürgetése határozza meg, és ugyanakkor: érdeklődéssel fordul minden olyan irányzat felé, amely az irodalmat tartalmában, de formájában is meg akarja újítani. Ebben az időben foglalkozik behatódobban a marxizmussal is.

Szoros baráti kapcsolat fűzi Hatvany Lajoshoz, akihez ezidőbeli leveleinek többségét is írja. Ezeknek a leveleknek alapmotívuma a honvágy, az anyanyelvi kultúrától távol, idegenbe kényszerítve élő ember kínzó-keserű honvágya. És az ebből fakadó céltalanság érzése:

„Az emigráció itt lett emigráció számomra. Magyarország, magyar irodalom itt még csak annyi sem, amennyi egy nagyon távoli dörömbölés. Csak annyi, amennyi az idegimben van még belőle. Én nem tudom, hogy az életem hová visz. Itt, ebben a körben nem szeretnék maradni. Harminc évet úgy éltem, hogy nem én dolgoztam, nem én akartam, nem én beszéltem. Jó volna végül is a helyemre kerülni, bárhová, bárminek, csak oda, ahol azt adhatom, amit tudok. . . . Az egész élet olyan számomra, mintha sose kezdődne. Higgye meg: ez nagyon nagy kín.”² „. . . itt hideg van, zord van, mindenkiben való pusztulás van. Ez rossz ország itt és rossz emigráció.”³ — írja Hatvany Lajosnak.

A száműzetés éveinek nyomasztó élményvilágát két évvel később, 1926-ban írott *Batsányinál Linzben* című esszéjében rajzolta meg a legplasztikusabban.

„A kufsteini elégiákban Batsányi költőiségének tartalma még sugalmas, gyöngyöző tó, ha a dallam a lemondás szólama is már. A valóságnak még van költői értelme előtte, ha fájdalmas is; hisz a börtön után még nyitva az út, haza, Magyarországra, hol küzdeni lehet! De Kufstein után jön Bécs, Magyarországra tilos visszamenni, . . .”⁴

Majd Batsányi egyéni tragédiáját az általánosság síkjára emelve, ezekben a sorokban már saját érzéseinek, élményeinek személyessége izzik:

„A száműzöttek és emigránsok szörnyű sorsa Batsányi élete Kufstein után. A se itt, se ott, a sehol sem gyökeres emberé. Az élet mindig és mindenütt közösségekbe tartozás. Az élet mindig valahová beágyazott tudat és talaj a remegő lábak alatt. Az élet kifürkész-

² GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 13.: Hatvany Lajosnak, Berlin, 1924. március 14.

³ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 18.: Hatvany Lajosnak, Wien, 1924. december 30.

⁴ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. II.* Bukarest, 1965. 46.

hetetlen tudati korrespondencia hozzánk tartozó társak között. Az igazi élet tudatát nem pótolja levelezés, és nem pótolja a vágy, és nem pótolja a lelkesedés. Az idegen linzi táj és idill — üres káprázat, ő maga harag és epedés, és csak a társai közt éber tudat. Itt száműzöttek, a hallgatás, a vegetálás. Emigráció.”⁵

Egyre elviselhetetlenebbé válik számára is a vegetálás. Az emigrációban nem találja életterét, tanácstalan és nagyon magányos. És mert „az élet mindig közösségekbe tartozás, kifürkészhetetlen tudati korrespondencia hozzánk tartozó társak között, mit nem pótol a levelezés” — 1925 nyarán hirtelen elhatározással visszatér Magyarországra.

Hazatérése nem váltja be hozzáfűzött reményeit. Megpróbál kapcsolatokat teremteni, munkalehetőségeket keres, — sikertelenül. „... Az emberek, akikkel beszéltem, zordak, udvariasak, nagyképűek és gyávák. Látom és érzem rajtuk, hogy jobb, ha nem is keresem többet őket. Tehertétel vagyok és veszélyes a szemükben. ... *Vadidegen lettem* ...”⁶ — panaszolja Hatvany Lajosnak, pedig az igazi megpróbáltatások még csak ezután következnek. Gaál Gábort Magyarországra való visszatérése után vád alá helyezik és a proletárforradalom kitörését követő napokban, 1919. március 28-án, Kecskeméten tartott „izgató” beszéde miatt letartóztatják. „... Pestről, a Markó utcából fényes nappal *vasra verve* ...”⁷ kísérték Kecskemétre 1925. október 28-án. Barátai közbenjárására feltételesen szabadlábra helyezik, de perbe fogják. Az elhúzódtó tárgyalások miatt még hónapokat tölt Pesten. Visszatérhetne Bécsbe, hogy megszabaduljon a további zaklatásoktól, de nem tud dönteni. „... van lehetősége egy kinti bolygásnak, ám az én mai életem szempontjából csak egy racionális megoldás volna: az öngyilkosság — minden, ami ezen kívül van, támpont és tartalom nélküli úr; a nem tudom micsoda, a sehova se lehet.”⁸ — vallja Hatvany Lajosnak egy újabb bécsi emigráció idegenségétől való félelem, és a hazai hontalanság miatti keserűségének legmélyebb pontjáról. 1926 nyarán végül mégis igénybe veszi útlevelét, és előbb Bécsbe, majd 1926 októberében Hatvany Lajossal együtt Kolozsvárra utazik — és ott letelepszik.

Gaál Gábornak korábban nem voltak kapcsolatai Kolozsvárral, mégis ezt a várost választotta száműzetésének újabb állomásául. Megragadta Kolozsvár gazdag irodalmi összetettsége, egyetemi múltja, könyvtárai, a pezsgő irodalmi atmoszféra, a felismerés, hogy itt sokkal nagyobb a romániai magyarság lélekszáma, mint bárhol az utódállamokban, s így adott az az anyanyelvi művelődési közeg, melynek annyira érezte hiányát az emigráció nehéz éveiben. Ebben az időben Erdélyben húzódtak meg a magyar polgári demokratikus forradalom és a kommün írói, teoretikusai, akik itt jelentős magyar tömegekre támaszkodva vehették fel a harcot az ellenforradalmi Magyarország reakciójával szemben. És nem utolsó sorban: Romániában ekkor liberálisabb volt az irodalmi élet, mint Magyarországon, így Kolozsvár reális lehetőségeket ígért akár irodalompolitikai, akár ideológiai fellépésre.

Gaál Gábor tehát Kolozsváron próbál meggyökerezni. 1926 őszétől az *Ellenzék*, a *Keleti Újság*, az *Új Kelet* külső munkatársa lesz. Hatvany Lajossal továbbra is élénk levelezést folytat, neki számol be élete alakulásáról. „Velem

⁵ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. II.* Bukarest, 1965. 48.

⁶ GAÁL Gábor: *Levelek.* Bukarest, 1975. 19.: Hatvany Lajosnak, Bp. 1925. szeptember.

⁷ GAÁL Gábor: *Levelek.* Bukarest, 1975. 21.: Hatvany Lajosnak, Bp. 1925. november 6.

⁸ GAÁL Gábor: *Levelek.* Bukarest, 1975. 21–22.: Hatvany Lajosnak, Bp. 1925. november 6.

sok eredményes nem történt, . . . Nagyon egyedül és nagyon elhagyatott vagyok . . . Kuncz megkért, . . . hogy . . . az Ellenzékbe . . . más néven írjak. Már meg is jelent két cikk Szentgyörgyi Gábor néven. . . Természetesen csak irodalomról írok.”⁹ Pár hónappal későbbi levele már sokkal bizakodóbb, és írói tevékenységét illetően már konkrétabb célkitűzésekről vall:

„Velem változás annyiban van, hogy a Keleti Újságnak nagyon sűrűn dolgozom. . . Bevallom Önnek, hogy a legnagyobb ambícióval próbálok újságíró lenni. Minden gondom ez, s valószínűleg mindezekért talál mindenki vagy legalább is a legtöbb olvasó túl műveltnek. Viszont kétségtelen, hogy egy rendes szerkesztőség számára használható vagyok. . . Tudom, hogy elején vagyok itt a dolgaimnak, de Önre hálával gondolok mégis, hogy ide hozott.”¹⁰

Bár a *Keleti Újságnál* beígért szerkesztői állást nem sikerül megkapnia, Hatvanyhoz írott október 6-i hosszú levelében így köszöni meg eddigi anyagi támogatását:

„Engedje meg, hogy egyelőre ez az utolsó küldeménye legyen. . . hogy ezentúl, ha baj lesz — kereshessem fel . . . Helyzetem most a következő: . . . a K. Ú.-nak minden másnap írok. . . Írok az Új Keletnek ötször vagy hatszor. . . Írok még a Korunknak . . . havonként. . . A másik helyzet az, hogy most már olvasnak. Állandóan jelentkezik a publikum. . . Persze sokat dolgozom, szinte éjjel-nappal. Gonddal. Minden hónapban 24—25 cikk. Itteniek szerint ez még nem volt, hogy itt valaki, szerkesztőségen kívül, ennyi cikket el tudjon helyezni . . . Persze nem tudom, . . . hogy ez hova visz. . . Hiénája vagyok a lapoknak, és 'hozzászólok'.” De még mindig így zárja levelét: „. . . Itt rettenetesen halott minden. Ez csak arra jó, hogy 25 cikket írjon egy testileg-lelkileg hontalan nem arra való . . . Nincs semmi társaságom. Embereket csak az utcán látok.”¹¹

„Testileg-lelkileg hontalan”-nak érzi magát Kolozsváron, pedig a neve már közismert. „Most már olvasnak”, „állandóan jelentkezik a publikum” — írja szűkszavú szerénységgel önmaga haladásáról barátjának, az igazság viszont az, hogy annyi cikket publikálhat, amennyit csak meg tud írni. Alig egy éve él Kolozsváron, de már olvasótábora van a legkülönbözőbb polgári lapokban, akik igénylik és keresik a Gaál Gábor-írásokat. Ezeknek az írásoknak tárgya: az egész változó világ — egységes „átvilágítás”-ban, párosulva egy sajátosan szuggesztív stílussal, mely azonnal megragadja az olvasót: gondolkoztatja, szemléletét formálja, látókörét tágítja.

*

„Jó volna végül is a helyemre kerülni, . . . ahol azt adhatom, amit tudok” — írta 1924. március 14-i levelében Hatvany Lajosnak. Ezt a „helyet” Kolozsváron találta meg, amikor is 1928 januárjától Dienes László *Korunkjának* munkatársa lett. 1928 nyarán Dienes menekülni kényszerül Romániából is, és a lap szerkesztését Gaál Gábor veszi át. Ezzel új korszak kezdődik mind a *Korunk*, mind Gaál Gábor életében.

Gaál Gábor Önéletrajzában írja 1919-beli önmagáról: „. . . Ez időtájt még igen sovány volt a marxizmusban való tájékozottságom, afelől azonban mindenképp meg voltam győződve, hogy világnézetileg, politikailag nem

⁹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 26.: Hatvany Lajosnak, Kolozsvár, 1927. február.

¹⁰ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 36.: Hatvany Lajosnak, Cluj, 1927. augusztus 2.

¹¹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 38—39.: Hatvany Lajosnak, Kolozsvár, 1927. október 6.

tartozhatom máshová, mint azok körébe, akik a marxizmus törekvéseinek megvalósításáért küzdenek.”¹²

Az 1928–1929-es évekre Gaál Gábor világnézeti-filozófiai szempontból marxistává érik, olyan marxistává, aki a marxizmust nem politikai doktrínaként értelmezi.

„A fiatal Gaál ellentétes filozófiai erőtereken hatol át, racionalista beállítottsága eleve szembehelyezi Bergsonnal vagy Freuddal, vonzza és taszítja . . . Nietzsche, az emigráció magányában felkísértenek katolikus gondolkodáselemek is töprengő önmegkérdőjelezései közepette, kitérőkkel Kantról Hegelre kapcsol át, s mint az alakulás fősodra, éppen a hegelianus érdeklődés vezeti el Marxig. Tóth Sándor kritikái nyitottságról beszél, melylyel Gaál Gábor minden filozófiai irányzatot végigpásztáz, s mert választ keres a magyarság, az emberiség nagy kérdéseire, nem alkuszik meg eklektikus egyenlítésekkel, hanem folyton-folyvást továbbhalad, miközben 'a talált értékeket vagy vélt értéket gondolatlaboratóriumában beolvasztja, újraönti, újraalkotja magának'. Közös nevező mindig a humánium.”¹³

Gaál Gábor marxizmusa nem úgy alakult ki és fejlődött tovább, mint negativista tagadása minden olyan filozófiai eszmének, amely a marxizmus klasszikusainál nem fordul elő. A marxi—lenini filozófiát, a marxizmus szellemét Gaál kovásznak, rendező elvnek tekintette, s a filozófiai örökség minden olyan eredményében, amely nem bizonyult a szellemmel szembeszegülő ellenlábasnak, a filozófiai építkezés felhasználható anyagát látta, amit áthasonítva be lehet és be kell építeni a kor filozófiájába.¹⁴

Végigjárva tehát a maga „filozófiai odüsszeáját”, Gaál Gábornak tudósi meggyőződésévé vált, hogy a marxizmus az a világnézet, amely egyedül alkalmas a kor gazdasági, társadalmi problémáinak megértésére, megértetésére, — és ezeknek a problémáknak a megoldására választ adni. Vállalva az ezzel járó kockázatokat, ezt a világnézeti meggyőződését akarta minél szélesebb rétegekben, minél hatékonyabban tudatosítani, terjeszteni. Ennek a „misz-szió”-nak lett eszköze: a *Korunk*. Az emigrációban tehetetlenségre ítélt, nemzeti és társadalmi elkötelezettségű Gaál Gábor most, a lap szerkesztésének átvételekor, végre cselekvési lehetőséget kap. Egész személyiségével, szinte beleolvad a szerkesztési munkákba, és ettől az időtől kezdve életét és gondolkodását a *Korunk* ügye tölti be.

*

Az 1926–1928-as évek a széles körű tájékozódás évei a *Korunk* történetében. A lap célja volt: „keresztmetszetét adni az időnek”, olvasóinak informáltságát növelni, látóterét tágítani, és fórumot teremteni egy szellemi mozgásnak, a polgári liberalizmustól egészen a marxizmusig terjedően. Uralkodó volt tehát a polgári radikalizmus, mely napról napra erősebben itatódott át szocialista elemekkel. Ez a folyamat 1927-től aszerint erősödik, amilyen mértékben Gaál Gábor a *Korunk* szerkesztésében részt vesz. És amikor 1929-ben átveszi a lap szerkesztését — csak formailag társszerkesztőként — a *Korunk* már határozottan baloldali orientációjú. „. . . a liberális *Korunk* egyáltalán nem is átalakul, hanem valóságos ellentétbe csap át, . . . marxi-lenini orgánummá válik.”¹⁵

¹² Idézi Tóth Sándor: *G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről*. Bukarest, 1971. 22–23.

¹³ BALOGH Edgár: *Duna-völgyi párbeszéd*. Bp. 1974. 581.

¹⁴ GAÁL Gábor: *Erről van szó*. Kolozsvár, 1974. 19.; Tóth Sándor: *Előszó*.

¹⁵ BALOGH Edgár: *Duna-völgyi párbeszéd*. Bp. 1974. 502.

Erről a fordulatról, és saját személyes szerepéről Gaál Gábor így ír Ön-életrajzában:

„Amikor a lap vezetése az én kezembe került, összeütközésbe kerültem ezeknek a köröknek [t. i. a *Korunkat* eredetileg támogató liberális burzsoá körök] egyes tagjaival a nekik nem tetsző marxista szellem miatt, amit a lapba igyekeztem bevezetni, de éles ellentétbe kerültem a lap legtöbb munkatársával is. Az elé a feladat elé kerültem tehát, hogy a lapot megszabadítsam polgári támogatóitól. Ezt a fordulatot . . . sikerült keresztül vinni. . . . A lap 1930-ra megszabadult eredeti támogatóinak politikai-világnézeti terhétől.”¹⁶

Az ideológiai átalakulás nem hirtelen ment végbe, nem köthető egyetlen évhez. Hosszú fejlődési folyamatról van szó, melyben Gaál Gábornak jut a legnagyobb szerep.

*

Szerkesztői teendőinek átvételekor beindul Gaál Gábor hatalmas méretű, országokat átfogó munkalevezése. Munkatársainak csak kis része él a közelében, a többiek Moszkvából, Párizsból, Bécsből, Rómából, Budapestről, Kassáról, a világ minden tájáról küldik kézírataikat, és Gaál Gábor levelezéssel kényszerül pótolni a személyes kontaktust: leveleiben írókat toboroz, kéziratokat kér és bírál, előfizetőket szervez — a *Korunkat* szerkeszti.

Mindjárt elsőként a szlovákiai szerkesztőtársat, Fábry Zoltánt keresi meg leveleivel, barátságát és minél aktívabb támogatását kérve további közös munkájukhoz. Gyakran cserélődnek a levelek Stósz és Kolozsvár között. A rövid bemutatkozó levelet egy hosszabb követi, melyben Gaál Gábor szerkesztési elképzeléseiről így ír:

„. . . nagyon szeretném a lapot konkrétábbá, aktívabbá és elevenebbé tenni. Embermegkérdéseket szeretnék a *Korunk* nivóján és a *Korunk* komolyságával állandóan pertraktálni a lapban. . . . Jelszóul tehát szeretném így összefoglalni a kívánságaimat: európai horizont, de eleven talajú kérdések, minden provincializmust kizárva. . . . nagyon szeretném, ha ezzel a levelemmel kapcsolatban tisztán és részletesen közölné a megjegyzéseit, . . . én borzasztóan szeretném ennek a lapnak az agyaglábait leépíteni. Szeretnék valamit csinálni ezzel a lappal. . . . remélhetőleg meg fogjuk érteni és szokni egymást.”¹⁷

Ebben a korszakban a *Korunk* teljes szellemi körképre törekedett: közgazdaság és szociológia, filozófia és irodalomesztétika, emancipáció, pszichoanalízis, nemzetiségi kérdések, modern művészeti irányzatok, kultúrkritikai elméletek egyaránt szerepeltek hasábjain, de alapos elemzést és marxista kritikát is kaptak. Gaál Gábor elsősorban irodalmár volt, de tudatosan vállalta a „világnézeti szemle” szerkesztését. „. . . felek, — írja Fábrynak 1929. március 25-én — hogy túl elirodalmosodunk. Majdnem minden oldalon irodalom van, s ezt én nagy bajnak tartom. Rá kellene vetnünk magunkat egyéb dolgokra is, főleg világnézeti kérdésekre. . . . szeretném, hogyha . . . a folyóirat-szemlét is főleg világnézeti szondálás szempontjából csinálná.”¹⁸

¹⁶ Idézi BALOGH Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról*. Kolozsvár-Napoca, 1976. 21.

¹⁷ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 48–50.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. január 19.

¹⁸ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 58.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. március 25.

1929-ben a *Korunk* folytatásokban közli Nyikolaj Ognyev: *Kosztja Rjabcev naplóját*, Balázs Béla fordításában és előszavával. Hatvany Lajos, aki mecénása és munkatársa is volt a lapnak, szemrehányást tesz a szerkesztőnek a hangsúlyozott orosz eszmékért. Gaál Gábor így ad magyarázatot a lap tematikájában bekövetkezett változásokról:

„Ön Uram, azt írja, hogy a lap 'kissé nagyon is kacérkodik az orosz eszmékkel'. Ez, bevallom, igaz. A lapban tényleg sűrűn szerepelnek oroszok. Sőt egy orosz regényt hozunk, ami magyarul meglehetősen felöltik. Ez azonban mégsem kacérkodás. Nem kacérkodás azért, mert a lap — világnézeti, s ezenkívül még az a speciális beállítódása van, hogy keresztmetszetét akarja adni a mai európai világ tény- és eszmeálladékának. Ebben az európai világban pedig ezek az orosz eszmék feltűnően szerepelnek. A lapnak ezt a beállítódását még Dienes László tűzte ki, s nekem . . . is ragaszkodnom kell ehhez a célkitűzéshez, eltekintve attól, hogy mint mai entellektüel, bennem is sok lelki kacér hajlandóság van ezekkel az eszmékkel szemben.”¹⁹ Ezt a szerkesztői koncepciót egészíti ki Bárd Oszkárhoz írott, 1929. október 14-i levele: „. . . Ön valószínűleg tudja, hogy mi nem vagyunk megelégedve környező világunkkal, s így azokat az eszméket támogatjuk, amelyek ennek a világnak a megváltoztatására törnek. Szeretjük és keressük a nyílt kimondást, vállalást és tisztázásokat. . . . Ebben a vonatkozásban minden írásának helyet tudok adni.”²⁰

Fábry Zoltán még így is türelmetlen; lassúnak találja a teljes kibontakozás ütemét, (Csehszlovákiában erős és legális kommunista párt működött!) és sürgeti, hogy a folyóirat jobban domborítsa ki baloldali jellegét:

„A *Korunk*nak érezhetően baloldalinak kell lenni.” „Mi — válaszol Gaál Gábor — azok is akarunk lenni. Ebben a szándékunkban azonban nem visszatart, de befolyásol az a körülmény, hogy olvasóink kilenven százalékáa polgár, s ha ezt nem is vesszük oly túlságosan tekintetbe, itt nekem Romániában tekintetbe kell venni egy olyan hatósági ellenőrzést, amelyről Önnek, azt hiszem, fogalma sincs. Ha tehát mi valamit temperálunk vagy kerülünk, az nem a mi magunk vagy olvasóink ízlése miatt történik, hanem történik elsősorban arra az atmoszférára való tekintettel, amelyben itt élünk.”²¹

Nem csupán külső okokról volt szó, a folyóirat vezetésében, a szerkesztő-ségen belül is megoszlottak a vélemények.

„A *Korunk* teljesen igénybe vesz. . . . Nagyon sok küszködést, kínt, idegességet okoz bennem, hogy például a Keleti Újságban sohasem írhatok arról, amiket gondolok, s hasonlóképpen kín számomra — s most csodálkozni fog! —, hogy a *Korunk*ban sem tudom magam felszabadítani, még itt is tekintettel kell lennem a környező viszonyokra. Nem is említve, hogy köztem és Dienes között egyáltalán nem ideális a házasság. Én egészen más lapot szeretnék csinálni.”²² — írja 1929. december 26-i levelében Hatvany Lajosnak.

Dienes László ugyanis — a lap sorsáért aggódva — nem tud megegyezni Gaál Gáborral a baloldaliakkal való összefogás kérdésében. És nyilvánvaló, hogy a munkatársi gárda ideológiai átalakulása, illetve kicserélődése, az olvasótábornak az új mondanivalóhoz való alkalmazkodása, új olvasóközönység szervezése sem lehetett könnyű feladat. Az ideológiai balratolódással az elő-

¹⁹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 60.: Hatvany Lajosnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. április 19.

²⁰ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 77.: Bárd Oszkárnak, Cluj, 1929. október 17.

²¹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 71.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. szeptember 13.

²² GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 85.: Hatvany Lajosnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. december 26.

fizetők száma csökken, a lap fenntartásával kapcsolatos anyagi gondok is egyre növekednek.

A két világháború közötti legsúlyosabb válságperiódusban történik mindez, amikor a legvégtetesebb eszmék és irányzatok kényszerülnek egymás mellett élni. A Szovjetunióban megkezdődik a tervezgádkodás, Nyugaton pedig a fasizmus tör elő. És a munkásmozgalmak Európa-szerte megerősödnek. „... Élni ugyanis a valóság vállalását is jelenti, sőt a valóságban munkáló aktív tevékenységet...” — vallja Gaál Gábor Spinóza-tanulmányában. Ez a valóság-vállalás, egyéniségének alapvető jellemzője arra ösztönzi, hogy a józan értelem fegyelmével elemezze e zűrzavaros korszak jelenségeit, a bennük végbemenő törvényszerű folyamatokat társadalmi jelentőségük szerint válogassa — ebből egyenesen következik a gyakorlati cselekvés („a valóságban munkáló aktív tevékenység”): a *Korunk*nak a történelmileg legidőszerűbb irányt adni, és vállalni az ezzel járó közéleti, politikai feladatokat. Kohn Hillel írja *Gaál Gábor, a szerkesztő-politikus* című tanulmányában:

„... Gaál Gábor minden figyelmét a munkásosztálynak az októberi forradalom nyomán megindult és egyre erőteljesebben fejlődő, párt vezetete harcára irányította. ... nagy jelentőségű volt egy olyan legális ideológiai folyóirat, amely megbízhatóan a marxi—lenini vonalat képviseli, s amely mind a munkások, mind az értelmiség széles köreinek ideológiai-politikai felvilágosítását szolgálja. Gaál Gábor meggyőződése az volt, hogy a *Korunk*nak épp egy ilyen folyóirat hivatását kell betöltenie. A *Korunk* rendeltetésének sikeres betöltése érdekében Gaál Gábor kapcsolatba került a dolgozó tömegekkel—s a marxi—lenini irányt követő értelmiségiekkel. E kapcsolatok megerősítésében nagy segítséget nyújtott számára a párt.”²³

Ebben az időben marxi—lenini ideológiát nyíltan vállalni és hirdetni igen nagy kockázatot jelentett. Gaál Gábor mindenkor a helyi körülmények figyelembevételével a valóság követelményeinek megfelelően alakította lapját. Ha szükséges volt, türelemre, mértéktartásra intette munkatársait:

„Hatósági kellemetlenségeim vannak. Itt állandó megfigyelés alatt állok, lassan már nem lehet mozognom, ezért burkolt kifejezést és nem nyílt hangoztatást kérek a jövőben a kéziratokban. Már mindenütt rájöttek arra, hogy legkevésbé sem vagyunk a társadalom támaszai.”²⁴ „... A lapnak, mint fórumnak, mint önmagát telelező pozíciónak a megóvására érzékenyen vigyáznunk kell. A lapot érheti betiltás! Már pedig Ön is nagyon jól tudja, hogy milyen nehéz egy lapot bevezetni, megszervezni, megcsinálni. Most már megvan a *Korunk*, tehát az első kötelesség a szerkesztők részéről ezt a bázist megtartani. ... Az én személyem bajba jutása a lapnak nem árthat: — hanem igenis árthat annak az ügynek, amit képviselünk, a lap betiltása. Erre kell tehát vigyázni.”²⁵ — írja Fábry Zoltánnak vigyázó szigorral.

Szellemi vitafórum volt a *Korunk*, de a viták viharában a szerkesztő szocialista humánuma, etikus elkötelezettsége, következetes, józan és pártos vonalvezetése minden esetben döntően érvényesült. Nem megy bele a frakciózásokba, nem tűri a kispolgári elfogultságot, és a személyeskedő torzalkodásokat sem. Amikor Kassák és a 100% között egy ilyen személyeskedésbe torkolló heves vita bontakozik ki, Gaál Gábor szeretné elhatárolni magát és a *Korunk*at ettől a vitától:

²³ Idézi BALOGH Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról*. Kolozsvár-Napoca, 1976. 50.

²⁴ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 105.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1930. április 28.

²⁵ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 107.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1930. május 12.

„... Kassák még mindig baloldali, és azt az áldatlan harcot, ami a 100% és Kassák között dúl, én semmiképpen sem akarom átvinni a mi hasábjainkra is, s főként nem célzásokkal és nem elég alaposan kifejtett mégoly helyes beállításokkal sem. Olyan kevesen vagyunk ebben a nyavalyás magyarul író világban igazán baloldalra tartozók, hogy nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy a töréseinkre külön és nem alkalomadtán felhívjuk a figyelmet. Amikor körös-körül úgylis csak arra lesnek, hogy hajba kapjunk egymás közt.”²⁶

Gaál Gábor így foglalja össze a *Korunk* pártossá válásának s egyben saját ez időbeli alakulásának történetét: „... A *Korunk*nak végleges szerkesztését . . . 1929 óta vittem. Ettől kezdve a lappal együtt fejlődtem és tisztultam odáig, hogy a lap az illegális párttal már a harmincas évek elején felvette a kapcsolatot.”²⁷ A romániai kommunista és tömegszervezeti sajtó bibliográfiájában pedig ez áll: a *Korunk* „legális folyóirat, mely jelentős szerepet játszott a dolgozók és értelmiségiek között. Az 1930-as évektől kezdve a folyóirat a párt közvetlen irányítása alá került.”

A lap, noha az illegális Román Kommunista Párt szervezte forradalmi mozgalom része volt, mégsem volt pártorgánum. Marxista—leninista irányzatát szerkesztői és munkatársai biztosították. Maga Gaál Gábor a harmincas évek elejétől a lap megszűntéig állandó kapcsolatot tartott az RKP Kolozsváron székelő Erdélyi és Bánsági Bizottsága egyik titkárával, munkatársainak túlnyomó része pedig valamilyen módon szervezetten kapcsolódott a munkásmozgalomhoz. Kahána Mózes például pártfeladatként látta el a nemzetközi politikai helyzet alakulását elemző cikkeivel a *Korunk* Világ szemle rovatát. Az eszmei segítségen kívül a párt igyekezett a lap terjesztését, anyagi és erkölcsi bázisát is biztosítani. A helyi pártszervezetek támogatásával létesültek és működtek Kolozsváron, Temesváron, Aradon, Nagyváradon, Bukarestben és másutt is a *Korunk*-barátok körei; előadásokat rendeztek, olcsóbb, csoportos előfizetést biztosítottak a diákoknak. Az ő köreiből kerültek ki azután a *Korunk*-szemináriumok résztvevői. A szövegeket „kitipografizálták” s így juttaták el a dolgozókhoz, szűkebb kollektívákban felolvasták, magyarázták. A cenzúra miatt kialakított és alkalmazott „aesopusi nyelv” és a cikkek magas színvonala ezt egyaránt szükségessé tették.

Sándor László, a *Korunk* szlovákiai munkatársa így emlékezik vissza a folyóirat terminológiájára: „... Gaál további írásaimban végzett apróbb húzásai vagy változtatásai megtanítottak arra, hogy szocialista realizmus helyett társadalmi realizmust, baloldali helyett haladót, fasiszta helyett regresz-szívet, agrárproletáriátus helyett agrármélyréteget . . . stb. kell írunk.”²⁸

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az 1932-es évtől a román cenzúra ellenőrizte a lapot, ez a tény eleve meggátolta a szabad állásfoglalások nyílt kimondását, olykor még a témák megválasztását is megsabta. A cenzúra szempontjából lényeges megállapításokat „átkos aesopusi techniká”-val teszi szalonképesé a szerkesztő, bár ez elkerülhetetlenül pontatlanságokhoz vezet, olykor kétértelműségeket okoz.

Ezek a körülmények is hozzájárulnak Gaál Gábor sajátos, egyéni stílusának kialakulásához. Írásai — tartalmukat tekintve — összefogottak, sűrítettek.

²⁶ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 72.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1929. szeptember 13.

²⁷ Idézi BALOGH Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról*. Kolozsvár-Napoca, 1976. 49.

²⁸ SÁNDOR László: *Kapcsolatom Gaál Gáborral*. = *Kortárs* 1964. 8. sz. 1312.

A mondanivaló tudatos tömörítése a nyelv kifejezőerejének optimális kihasználására ösztönzi. Ezért meghatározásai pontosak, mondatai, írásai szinte „képies”-ek. A nagyobb lélegzetű, jelzőkkel gazdagon díszített, hosszú körmondatokat követik a ritmikusan visszatérő, lényegét kiemelő, egyszavas tómondatok, melyek az olvasót egy meghatározott irányban való „továbbgondolkodásra” sarkallják. A hosszú és a rövid mondatok olykor meghökkenető egymásutánja, a tudatosan szerkesztett, arányos zsúfoltság adja a mondatok — szinte — áramlását, gyorsuló ritmusát, sajátos szuggesztivitásával felrázza az olvasót és szellemi aktivitásra kényszeríti.

„Beethoven mondta: — írja Gaál Gábor a *Tükördarabokban* — 'A legfontosabb nincs megírva a hangjegyekben.' Ugyanez áll a versre. Ugyanez áll a mondatra. A legfontosabb a versből, a líra, a sorok közt van, a ki nem mondásban, a hallgatásban, abban, hogy a kifejezővel hézagokat hagyunk, ahol a *hallgatás sugárzik*. A versben a líra a sorok közt van, mint ahogy a mondatban is a szavak közt van az elmondhatatlan, a mindig hallgató értelem, ami boldogság, ha fészket ver tudatunkban, ha megérthetjük.”²⁹

Ime a titok, Gaál Gábor szuggesztív íróművészetének titka: a mondatban a szavak közt van az elmondhatatlan — hosszú körmondatai és egyszavas tómondatai közt van az elmondhatatlan, mely továbbgondolkoztat. A „mindig hallgató értelem” a kimondás és a hallgatás helyes, művészi arányával: sugárzik. „Legjobb írásai virtuóz művészi remeklések, melyekben minden a helyén van, és semmi sem felesleges, a szó jelentése, értéke, valójge, színe, zenéje egyaránt funkciót tölt be: az eszmei mondanivalót szolgálja.”³⁰

*

A folyóirat 1930 — 1932-es évfolyamaira szokták mondani, hogy szektás-balos-ultraradikális szellem érvényesül bennük. Ez a megállapítás azonban inkább a korszak marxizmusára jellemző. A nemzetközi munkásmozgalom fő célja ebben az időben az azonnali forradalomra való irányvétel volt. A *Korunk* is ezt az irányvonalat követte. Egyik törekvése volt: elhatárolódni minden, nem a kommunista párttal együtt haladó erőktől. Másik törekvése: felismerni a gazdasági világválságot, rámutatni a válságot előidéző polgári ideológiák gyenge pontjaira, és helyette szilárd marxista világnézetet adni.

Támadással fordult tehát minden olyan erő ellen, amely a fasiszmus támasza volt. Ilyennek tekintették a konzervatív középosztályból kiinduló népi mozgalom jobbszárnyát is. Ezért támadta a *Korunk* és a baloldal a „nemzeti koncentrációt” hirdető Móriczot, és mindent, amit kispolgári vagy nagypolgári válságtermékének tartott: a *Nyugatot*, Hunyady Sándort, Márai Sándort, Németh Lászlót, Babits Mihályt.

Ezek a türelmetlen, kioktató hangvételű kritikák időnként személyeskedő támadásokká váltak, és bár Gaál Gábor sem vonhatta ki magát a balosság átmeneti hatása alól, ez nála lényegesen enyhébb mértékű volt, mint másoknál. Nem mindig értett egyet a szektáriánus szellemű bírálatokkal, és a vitákat, ha tehetette, ezen a téren is a tárgyilagos érvelés, a kritika erkölcsi tisztaságának útjára terelte, enyhíteni igyekezett elidegenítő hatásukat. A szektás-dogmatikus sablontól való eltérés törekvései a tematika, a munkatársak és a társa-

²⁹ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. II.* Bukarest, 1965. 113.

³⁰ TÓTH Sándor: *G. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről.* Bukarest, 1971. 145.

dalmi mondanivaló síkján egyaránt megfigyelhetők. Ebben az időben volt a *Korunk* munkatársai között több helikonista író, polgári radikális, és a szektásokat más szempontból is nyugtalanítók (Balázs Ferenc, Ligeti Ernő, Tamási Áron, Illyés Gyula, Nagy Lajos, Kodolányi János, Radnóti Miklós, Remenyik Zsigmond, Veres Péter, Dési Huber István, Hevesy Iván, Moholy Nagy László, Dániel Arnold, Braun Róbert, Károlyi Mihály stb.).

Móriczot ugyan a *Korunk* és Gaál is elmarasztalta, amikor pályája aggasztó fordulatot vett a „nemzeti koncentráció” jegyében, de ezt a nem kommunista lapok is megtették. József Attila mellett viszont akkor állt ki Gaál Gábor és lapja, amikor Magyarországon a szektások kiközösítették és olyan mértékben támadták, hogy ez pártkapcsolata megszűnéséhez vezetett. Kassák és a 100% közötti vitában továbbra sem kívánt résztvenni, de amikor a vita egyre inkább elfajul, és elkerülhetetlenné válik az állásfoglalás, Gaál Gábor rögzíti a kibontakozható vita szigorú normáit:

„Olyan jellegű harcoknak a felidézését, mint aminő a 100% és a Munka között van, kerülni akarom, s ezért már előre oda akarom szigetelni a disputát, hogy pusztán a lényegre szorítkozzon. . . . Kassákékkal szemben nem akarok más magatartást felvenni, mint a teljes tárgyilagos kritika hangját. . . . én állom velük szemben a harcot, de csak tiszta fegyverekkel. . . . A lap presztízsének tartozom azáltal, hogy az esetleg most meginduló vitát elvi medrében tartom.”³¹

Bartók Bélát elmarasztalják a *Korunkban*, mert művei „soha sem kerülnek a nép ajkára”, de ugyanakkor meg is védik egy következő cikkben. Dési Huber István is bírálja, mert újonnan kiállított műveivel „a polgárság elé megy” és nem tudja „a mozgalom és művészete közötti konkrét, gyakorlati kapcsolatot megtalálni”, de Dési Huber István azért továbbra is munkatársa marad a lapnak.

A *Korunkban* benne él ezekben az években is a kor és a mozgalom problematikája. De Gaál Gábor módszeres tudósi gondolkodása, szilárd világnézete, az értékek rendje iránti kitűnő kritikai érzéke hozzásegítették ahhoz, hogy először is saját írásaiban gyorsan megtalálja a megértés és a szilárd marxista kritikai elemzés hangját, s így a lapot is gyorsan kivezesse ebből a szemléleti zsákutcából. És „. . . az ideológiai megerősödés menetében a lap le is tisztult, s ebben nem kis része volt Gaál dialektikusan képzett intellektusának.”³²

*

1932 után, a német fasizmus uralomrajutásával a *Korunk* azonnal felismerte az antifasizista összefogás szükségességét: azonnal reagál a politikai és a gazdasági helyzetet elemző cikkeiben. Elemzi és leleplezi a fasizmust, ugyanakkor — most is igazodva a nemzetközi munkásmozgalom irányvonalához — háborúellenes. Már ebben az időben igyekszik minél több erőt táborába vonni. A *Korunknak* ezeket az éveit a népfrempolitika kezdetének tekinthetjük. Ebben az időben — úgymond — „javul” a lap, színesebb, olvasmányosabb lesz. A *Korunknak* ugyanis — társadalomtudományi szemlelén — ekkorra már csak kiegészítő része az irodalom: szépirodalom, esszé, kritika. Az értelmiség viszont még főként az irodalom segítségével tájékozódott a kor eseményeiről, az irodalom jelezte a társadalmi struktúra változásait.

³¹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 108—109.: Fábry Zoltánnak, Cluj-Kolozsvár, 1930. május 12.

³² BALOGH Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról*. Kolozsvár-Napoca, 1976. 77.

Ezért kezd ezekben az években újra, mindinkább dominálóvá válni a *Korunk*-ban az irodalmi folyóirat jelleg. Ezt a törekvést tükrözik a szerkesztő ezidőbeli munkalevelei is:

„Nagyon szeretném, ha . . . küldene vagy egy kisebb miniatúrát, vagy egy közép terjedelmű elbeszélést.”³³; „Május elseji számunkban benne lesz a Családi kör című elbeszélése. Az írásait . . . kérem. Érdekelnek tanulmányok vagy tanulmányszerű hozzászólások is.”³⁴; „Szeretném, ha elküldené magyarul összes eddig megjelent elbeszéléseit. A lehető legjobb darabokat akarom magyarul bemutatni.”³⁵; „Kedves Uram, végre, hogy jelentkezett. Novellája hallatlanul jókor jött. Épp szükségem volt egy igen rövid s egy igen csinos írásra. A szeptemberi számban már meg is jelenik.” „Örülök, hogy jelentkezett. Újabbban hoz a lap verseket is, ha tehát van szociális, nem absztrakt víziójú verse, úgy boldogan közlöm.”³⁶; „Versei nekem nagyon tetszenek, s ezért mind a kettőt . . . már a márciusi számban felhasználom. . . Semmiféle fajtáját az írásnak ne hagyja abba.”³⁷; „Verseket, fordításokat, cikket kérek.”³⁸

— írja Gaál Gábor Sellyei Józsefnek, Veres Péternek, Löffler A. Pálnak, Déry Tibornak, József Attilának.

1934—1935-ben, amikor a fasizmus mindinkább tért hódít, a *Korunk* legfőbb törekvése: minél szélesebb alapokon kibontakoztatni a népfrempolitikát. Nemcsak a marxistákat állította szembe a fasizmus erőivel, hanem a nagyon is különböző világnézetű és pártállású erőket is mozgósította az antifasiszta összefogásra. Eddigi szektáriánus elveiből egyre inkább enged, „árnyaltabb” megítélésre törekszik minden vonalon.

„A *Korunk* nem rigorózus és a *Korunk* nem szekta-lap. Csak annyiban szekta-lap, hogy nem enged a hasábjaira senkit, aki bármilyen vonatkozásban, akár faji kérdésben, akár szellempolitikai értelemben fasiszta. Minden antibarbár és demokrata megnyilatkozás a lapba tartozik. . . Érdekel tehát bármilyen időszerű tárgynak, tünetnek, megfontolásnak vagy aggálynak a megírása.”³⁹ — írja Hatvany Lajosnak.

A *Korunk* ezekben az években válik igazán az antifasiszta szellemi ellenállás központjává és szervezőjévé. Módszeres és tudományos alapossággal tárja fel a nemzeti és kulturális eredményeit és feladatait. Írógárdája is tovább bővül. 1936-tól irodalmi-szociográfiai írással jelentkeznek: Veres Péter, Darvas József, Rideg Sándor, Nagy István, Kovács Katona Jenő, az Erdélyi Helikon balszárnyának képviselői: Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Szemlér Ferenc és Bözödi György. Tanulmányokat közöl a magyar szellemi életről Veres Péter, Kollár Ferenc, Kemény Gábor, Szabó Imre, Sándor Pál, Kovács Károly, Szekeres György, Újvári László. Ekkor figyel fel Gaál Gábor a népi mozgalom jelentőségére és igazi eredményeire is, és arra törekszik, hogy a szellemi népfremponton belül a népi írókkal elvi szövetséget építsen ki. (Vele egyidőben ismerik fel a népiek jelentőségét a moszkvai emigrációban élő Lukács György és

³³ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 165.: Sellyei Józsefnek, Kolozsvár, 1932. IV. 9.

³⁴ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 166.: Veres Péternek, Cluj-Kolozsvár, 1932. április 27.

³⁵ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 169.: Löffler A. Pálnak, Kolozsvár, 1932. május 31.

³⁶ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 120.: Déry Tibornak, Cluj, 1930. augusztus 25.; 192.: Cluj, 1933. január 30.

³⁷ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 193.: Veres Péternek, Cluj, 1933. február 21.

³⁸ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 194.: József Attilának, Kolozsvár, 1933. III. 11.

³⁹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 397.: Hatvany Lajosnak, Cluj, 1937. szeptember 2.

Révai József is: a korszak egyik legfontosabb irodalmi mozgalmának tartották és sürgették a kommunista mozgalomhoz való kapcsolódásukat.)

Hatvany Lajoshoz írott levelében Gaál Gábor így magyarázza a népi írókkal kapcsolatos álláspontját:

„Akármilyenek még, akármilyen torzonborz eszmék s ellenszenves völksich-törmelések húzódnak meg idegeik közt és agysejtjeikben, mégis pillanatnyilag úgy a polgári, mint a mélyebb rétegeknek mégis az egyetlen természetes szövetségeseik. Számolnunk kell egész szegényes magyar szellemi glóbuszunkkal. Kik maradnak, ha ezeket is leattakírozzuk? Maradunk magunkra, szektárius vajákosokként. Minden ellenvetését értem, minden ellenvetését elfogadom, de tudom, hogy két magyar forradalom elbukott, a régebbiekről nem is beszélve, azért mert a Márciusi Fronttal rokon elemekkel nem volt kapcsolatunk. Nem tudtuk a parasztot megközelíteni. Ezekben most ennek a megközelítésnek a csírája lappang. Ezt a csírárt ne lőjük mi szét, várjuk meg, amíg ők maguk széttisztulnak arra a két természetes arcvonatra, ami bennük egyelőre még gabalyog.”⁴⁰

És a lap recenziós rovatában értékelő, elemző kritikák jelennek meg Németh László, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter, Féja Géza minden jelentős falukutató vállalkozásáról.

Az imponáló szerzői névsor az ekkor induló erdélyi marxista esszéírók, szociológusok fiatal gárdájával — Bányai Imre, Gáll Ernő, Csehi Gyula, Méliusz József, Kahána Mózes — nevével egészül ki, az erdélyi magyarság, a román városok és falvak, a román szellemi élet és munkásmozgalom fejlődését elemző tanulmányok, szociográfiák sorával.

A külföldi munkatársak névsora is új nevekkel gyarapodik: az emigrációban élő Lukács György, Sinkó Ervin, Balázs Béla, és a marxista szociológus Molnár Erik nevével.

A *Korunk* népfrontos fejlődése is hosszabb időszakhoz kötődik. Igazi eredményei az utolsó években érték be, az RKP által kezdeményezett, népfronti összefoglalás jegyében megrendezett Vásárhelyi Találkozón 1937-ben. A Találkozó valamennyi antifasiszta, progresszív irányzatot, író és gondolkodót tömörítette. Megrendezésében — publicisztikai tevékenységével — igen jelentős szerepet töltött be a *Korunk* és Gaál Gábor, felismerve a népfrontmozgalom történelmi jelentőségét, — a szocialista szövetségi politika korszerű követelményeinek megfelelően.

*

A harmincas évek kezdetén a *Korunk*ban mindössze néhány kis recenzió és rövid cikk foglalkozik a román irodalommal. Az egyik Fekete Tivadar *Klasszikus kertjével* (román költőket bemutató fordításkötet), a másik Kádár Imre *A havas balladái* című népköltészeti fordításával. S egy rövid kis cikk *A mai román regény* címmel, néhány mondattal bemutatja a kor jelebb román íróit: Sadoveanut, Rebreanut, Slavicit, Teodoreanut.

1933-ban közöl a *Korunk* először román verset: Aron Cotrus három költeményét. Ettől kezdve gyakran olvashatók a lapban Cotrus versei József Attila, Kibédi Sándor, Salamon Ernő és Szemlér Ferenc fordításában. Ugyanez évben Méliusz Józsefnek két román irodalmi vonatkozású cikke jelenik meg, 1934-ben pedig Kibédi Sándor Eminescu-fordításának könyvismertetése Korvin Sándor tollából.

⁴⁰ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 436—437.: Hatvany Lajosnak, Cluj, 1937. december 20.

Gaál Gábor nem tudott románul, személyesen nem kísérhette figyelemmel a román szellemi élet eseményeit. Románul tudó munkatársai pedig elsősorban történészek, szociológusok és közgazdászok voltak, nem szépirodalommal foglalkozó szakemberek vagy írók. A romániai történelmi és társadalmi valóság jelen volt a lapban, az irodalom azonban háttérbe szorult, különösen a kezdeti években. Hogy ennek mennyire érezte a hiányát Gaál Gábor, ezt bizonyítja közvetlen munkatársához, Méliusz Józsefhez írt 1932. november 22-i levele: „... Románul tanuljon meg teljesen. Románból való fordításokra igen nagy szükségem volna. Általában ismerjen meg minden román kultúrmegnyilatkozást.”⁴¹

1935-től már észrevehető, hogy a *Korunk* tudatosan többet tájékozik a román irodalomban. Ebben az évfolyamban jelennek meg Nicolae Dumitru Cocea, Geo Bogza, Liviu Deleanu, George-Demetru Pan művei, Cotrus: Horia-ciklusa. Külön megemlíthető még Bálint Istvánnak a *Mai román társadalmi regények* című, és Csehi Gyulának Dobrogeanu-Ghereáról írt tanulmányai.

1936-ban jelent meg a méltán és sokat emlegetett román száma a *Korunk*-nak. Ebben olvasható a kommunista Alexandru Sahia *Júniusi eső* című szociográfikus elbeszélése, Stoian Gheorghe Tudornak *Hotel Maidan* című karcolata, Tudor Arghezi versei, Paul Paunnak egy verse és Csehi Gyula ismertetése Liviu Rebreanu regényéről, amely az 1907. évi román parasztfelkelésről szól.

A *Korunk* olvasói ezentúl a kortárs irodalom legjobbjainak művészetét ismerhették meg lapjukból. A lap az olvasók látóterébe akarta beemelni az akkori román valóságot. Gaál Gábor kiépítette az erre alkalmas munkatársi gárdát, melynek feladata volt a román valóság jelenségeinek, eseményeinek folyamatos közvetítése, igényes tanulmányok, recenziók, glosszák, lapszemlék formájában. E témakör munkatársai voltak: Bányai Imre, Bányai László, Csehi Gyula, Gáll Ernő, Izsák László, Jordáky Lajos, Korvin Sándor, Kovács Katona Jenő, Méliusz József, Salamon Ernő stb.

Gaál Gábor látta, hogy magyar és román közös érdek, és egyetemes emberi érdek a haladás arcvonalán tömöríteni az ország dolgozó és gondolkodó tömegeit, elhárítani a reakció ékverő szándékát. A lap, amely éveken át a magyar reakció legkülönbözőbb árnyalatú képviselőinek leleplezésére vállalkozott, most hasonló következetességgel tájékoztatta olvasóit a román reakció változatairól is. Ezzel — túl a magyar olvasók tudatosításán — a szövetséges román demokráciát is mozgósítani akarta. Corneliu Cedarcea szerint a lapnak román olvasói is voltak.

A *Korunk* szerkesztése „önként vállalt tizenkétévi gályarabság” Gaál Gábor számára, de egyúttal létezésének egyetlen lehetséges módja is. Távol a szellemi élet centrumaitól, egy félreeső vidéki városban, nem kényelmes szerkesztői irodában, hanem egy kis albérleti szobában meghúzódva, igen nehéz körülmények között végezte szerkesztői munkáját. Munkatársaitól országhatárok választották el; Mcszkvától Clevelandig, Stósztól Párizsig szét-szórta éltek, ez volt a népes gárda, nem annyira a hazai. A személyes kapcsolatot levelezéssel kényszerül pótolni. Leveleit, tömören fogalmazott levelezőlapjait naponta tucattal küldi szét a szélrózsa minden irányába munkatársainak. „Volt valami tette, cselekvésre serkentő erő markáns, kemény, jel-

⁴¹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 188.: Méliusz Józsefnek, Kolozsvár, 1932. november 22.

legzetes kézjegyű, határozott hangú leveleiben.”⁴² — emlékezik a Gaál-levelekre Sándor László, a szlovákiai munkatárs. Ezek a levelek a szerkesztői műhelymunka atmoszféráját elevenítik fel. A *Korunk* fenntartásának anyagi gondjairól, az előfizetések behajtásának nehézkességéről a szerzői honoráriumok kifizetésének körülményességéről, a szerkesztő túlterheléséről, a lap tervszerű irányításának részleteiről, és a példátlanul széles körű magyar és világirodalmi információszerzésről adnak napról napra haladva krónikaszerű leírást.

Gaál Gábor és a *Korunk* sorsa az állandó létbizonytalanság. A barátoknak, munkatársaknak írott leveleiben sztereotíp módon ismétlődik a kérés: gyűjtsenek minél több előfizetőt a lapnak. Állandó gondja, vajon miből tudja biztosítani a következő számok megjelentetését. „... Minden krajcárom a nyomdái... A lap miatt el vagyok adósodva, senkihez sem fordulhatok... Megkérném Önt, nagyon kérem, ha módjában áll, segítsen rajtam 500 pengővel.”⁴³ — kéri atyai barátját, Hatvany Lajost. Sokszor nagy szegénységben, csak nehezen tudta elkerülni, hogy a hullámok össze ne csapjanak a feje felett. Más lapoknak dolgozott, hogy a *Korunkat* fenntarthassa. S a magyarországi munkatársak közül nem egy kapott ilyen levelet Kolozsvárról:

„... Ön, Uram, honoráriumot kér. Sajnos, én olyan lapot szerkesztek, ahol ilyesmit csak végső esetben fizetünk. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem becsülöm, nem tartom értékesnek, honoráriumra méltónak az Ön írását. De a *Korunk* szegény, olyan szegény, mint a templom egere.”⁴⁴ — „... A lap anyagi fenntartása a lehető legnehezebb. Ne higgye, hogy én egy kávéházban ülök és étteremben étkező intellektuel vagyok. Én is csak szalonnát eszem vacsorára. A különbség csak az, hogy nekem a lappal kapcsolatban, illetve a lap miatt rengeteg adósságom van, ... s félok, hogy az adósságaim terhe megöli a lapot.”⁴⁵ — tudatja Veres Péterrel 1932. április 27-i levelében.

Az anyagi gondok mellett drámai harc folyik a lap betiltásának veszélye ellen is. Magyarországról 1933-ban kitiltották a *Korunkat*, Jugoszláviában 1937-ben megvonták a postai szállítás jogát, 1938-ban pedig Csehszlovákiában tiltják be.

A háború kitörése végzetesen lecsökentette a külföldi munkatársak számát. Úgyszólván teljesen lemorzsolódtak. „... Múlnak az évek, s mert magamra hagynak, én nem tudok hozzájutni az eredeti és kedvemre való munkához.”⁴⁶; „... A munka mind több, megosztani szeretném; az élet mind rövidebb, végre már én is szeretnék — írni.”⁴⁷ — panaszolja Méliusz Józsefhez írott leveleiben. Ezek a tények, és a Vásárhelyi Találkozó, a Vásárhelyi Hitvallás keltette remények minden korábbinál elszántabb erőfeszítésekre készítettek: a hazai munkatársi gárda kiszélesítéséért, felfrissítéséért. Ekkor tűnik fel pl. Asztalos István, Nagy István, Salamon Ernő, Gáll Ernő.

Az egyre faszálódó Romániában pokoljárás volt ez mind a szerkesztő, mind a munkatársak szempontjából. A kéziratok így is beborítják a szerkesztő íróasztalát, de rengeteg a rossz munka, a javításhoz mérhetetlenül sok idő

⁴² SÁNDOR László: *Kapcsolatom Gaál Gáborral*. = Kortárs 1964. 8. sz. 1312.

⁴³ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 159.: Hatvany Lajosnak, Cluj-Kolozsvár 1931. december 8.

⁴⁴ Idézi HARASZTI Sándor: *Gaál Gábor, a szerkesztő*. = Kortárs 1964. 3. sz. 473.

⁴⁵ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 166.: Veres Péternek, Cluj-Kolozsvár, 1932. április 27.

⁴⁶ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 336.: Méliusz Józsefnek, Cluj, 1936. október 7.

⁴⁷ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 432.: Méliusz Józsefnek, Cluj, 1937. december 1.

kell, legegyszerűbb, ha maga a szerkesztő írja meg a hiányzó cikkeket, a lap nagy részét. A saját neve, valamint nevének betűjelei (G. G., g. g., g.) mellett számos álnéven publikálta a lapban saját írásait: Bolyai Zoltán, Bolyai Gábor, Gerő György, Medve Miklós, Szacs vay Gusztáv, Szalai István, Szentgyörgyi Anna, Szentgyörgyi Gábor, Szeremley László, Zlinszky Miklós, Kovalcsik Pál, Márk Viktor, Mezey Zoltán, Szalay László, valamint ez álnevek betűjelei alatt is publikált.

A színvonatról semmiképp sem mond le. Minden jó kézirat ugyanannyi terjedelmű rosszat szorít ki a lapból a szerkesztés „arkhimédészi törvényének” megfelelően. Ám a jó kézirat nem terem magától, „ki kell hegedülni”. Óriási méretű levelezése ennek érdekében is született. Több, mint ezer munkatárssal tart fenn állandó levelező kapcsolatot. Ezen az úton rendeli, korrigálja a beérkezett cikkeket, tájékoztatja, tanítja a szerzőket.

Gaál Gábor mindenkor kertelés nélkül, tiszta szigorral bírálta a maga jellegzetes érdes-bogaras modorában a beküldött írásokat, javította, olykor vissza is dobta. Nem volt sérthetetlen diktátor, bár a levelekben kölcsönös bírálatok, sőt szemrehányások is gyakoriak voltak.

„Maguknak történelmi a feladatuk, s ezt a feladatot nem lehet azzal elintézni, hogy kisütik rólam, hogy bogaras vagyok. Lehet, hogy ez igaz, de bogaram egy küldetés kikövetelését jelentik magukból. . . . Azt is mondják, . . . hogy szeretettelen vagyok, a világ közepének tartom a lapot, s hogy ezért mindent kívánok. . . . kétségtelen, hogy kötelességek halmaságából áll számomra a világ, s hogy az emberekkel a legtöbbször csak ezen a síkon érintkezem. . . . Nem tehetek róla. A lap hivatása a lényegem.”⁴⁸ — vallja Méliusz Józsefnek írt levelében.

A *Korunk* és Gaál Gábor a cenzúra által fojtogatva, egyre nehezebb anyagi körülmények között, egyre szűkebb körre szorítva az elnémulásig vívta hősiességét a fennmaradásért. 1940 szeptemberében tiltották be. Idézzük Balogh Edgár visszaemlékezését:

„Amikor Erdély kettéosztásával a nagynémet Drang nach Osten Magyarországot is, Romániát is meghódította, s a második világháború csillagzatába léptünk: a *Korunk* megszűnt. Utolsó száma 1940 szeptemberében együttélő népeink egymásra utaltságát hirdette búcsúszóul minden megosztó nacionalizmussal szemben. A *Korunk*-gárda nem szóródott szét. Gaál Gábor lakásán találkoztunk továbbra is, . . . ide jöttek értünk budapesti elvtársaink, s részünk volt hol a Kelet Népe csoportosulásában, hol a Történelmi Emlékbizottság akcióiban, a békéért küzdők egyre növekvő ellenállásában. Gaál Gábor magatartása számunkra továbbra is eligazító maradt.”⁴⁹

A *Korunk* betiltása után Gaál Gábor életének új szakasza kezdődik, a belső emigráció éve. „Latin külön órák és egyéb korrepetálások szűkös anyagi fedezete mögé” visszavonultan élt, miközben az ifjú Marx műveinek fordítási munkálataiba merülve várta a felszabadulást. A szerkesztési munkákat azért nem hagyta abba, folytatta folyóirat nélkül is, más módon, más eszközökkel. A kolozsvári Lapage kiadónak rendezett sajtó alá hat kötetet a régi magyar irodalomból. (*Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet*, 1942.; *Hazai utazók Erdélyben*, 1942.; *Tillaárom haj! Arany János vidám versei*, 1942.; *Táncsics Mihály: Életpályám*, 1943.; *Szepsi Csombor Márton: Europica varietas*, 1943.; *Petőfi Sándor Összes költeményei*, 1945.)

⁴⁸ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 468–469.: Méliusz Józsefnek, Cluj, 1938. május 10.

⁴⁹ BALOGH Edgár: *Vázlat Gaál Gáborról*. = *Kortárs* 1964. 3. sz. 467.

Gaál Gábor még 1937-ben tervbe vette egy „hagyomány-rovat” megindítását.

„Szeretném szavát régi dolgokban is hallani. Mindig akad indíték, mely hagyományainkat időszerűvé teszi. Rég tervezem a lapba egy „Hagyomány és haladás” című rovat beiktatását. Távoli és közeli múlt, emlék és feledékenység, kiásás és új értelmezés lenne ez. De mit tehetek? Nem akad rá megbízható és tudós erő. Nem támogatna egy ilyen rovat megcsinálásában”⁵⁰ — kéri Hatvany Lajost.

A terv akkor nem realizálódott, s a kényszerű „pihenés” éveiben Gaál Gábor most maga fog hozzá megvalósításához. Sorra jelennek meg a kötetek, szerkesztési munkáját azonban katonai behívása megszakítja. Szepsi Csombor Márton: *Europica varietasát* már katonai szolgálatban, a dési laktanyában fejezi be. „. . . Az én szabadidőmet Szepsi Csombor Márton tölti bé. Bizony épp eleget kell kínlódnom vele. Nem tudom még, megcsinálhatom-e itt tisztességesen?”⁵¹ — írja feleségének 1943. március 5-én. De egy hónappal később már nyomdában van a kézirat, mert 1943. április 6-i, ugyancsak feleségéhez írott levelében ezt kéri: „. . . Add át ennek az embernek . . . a Csombor összes szedéseit a hozzája tartozó kézirattal.” S a könyv meg is jelenik még 1943-ban. A belső címlap hátoldalán ez olvasható: „Az *Europica varietas* szövegét a mai helyesírásra áttette, mondatait újratagolta, röviden: alakilag restaurálta s a nélkülözhetetlen jegyzetekkel ellátta Szeremlei László.”

A könyv fülszövegére már ezt a sokkal személyesebb ajánlást írta a szerkesztő:

„Az *Europica varietas* a magyar Európa-szerelem első halhatatlan emléke. Mai helyesírással felrissült soraiiban egy Európa megismerésére vágyó magyar ifjú vándorol egy inggel és egy imádságos könyvvel, végig a legfényesebb Európán 1618-ban, a harmincéves háború küszöbén, hadak és világnézeti harcok között, mindig lelkesen, mindig kíváncsian, egyre újabb és újabb élményt, megfigyelést jegyezve be útikönyvébe.”

Az „új harmincéves háború” — a második világháború — kellős közepén a XVII. századi harmincéves háború fenyegető jeleit figyelő Szepsi Csombor Márton idézni: valóban „időszerű” „kiásás”, és „új értelmezés”. (A Lapage-kötetek szerkesztését Szeremlei László néven végezte, nevét csak az 1945-ben megjelent, hatodik kötetben tüntethette fel.)

A háború felgyorsulása, a katonai szolgálat ezután már lehetetlenné tesz bármilyen írói tevékenységet is. A tétlenség, az elpazarolt idő miatti türelmetlenség érzése, keserűség csendül ki ezekből a sorokból:

„Kétségtelenül keveset beszélek, de ez: általános lehangoltság, hogy a háború sokáig tart még, . . . hogy teljesen ki vagyok lökve minden értelmesebb összefüggésből, hogy elszigetelve, zárójelben élek, hogy elmúlik felettem az élet és nem csinálhattam semmit.”⁵²

*

A felszabadulás után — a hadifogságból hazatérve — a kolozsvári egyetem professzora lett. Számos közéleti funkciót is betöltött. 1946 nyaratól már ismét egy lap élén áll: a kolozsvári *Utunkat* szerkeszti. Írói terveiből is tető alá hozhat egy keveset.

⁵⁰ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 394.: Hatvany Lajosnak, Cluj, 1937. augusztus 7.

⁵¹ GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 545.: Gaál Gáborné Zánszky Margitnak, Dés, 1943. III. 17.

⁵² GAÁL Gábor: *Levelek*. Bukarest, 1975. 549.: Gaál Gáborné Zánszky Margitnak, Dés, 1944. augusztus 20.

1950-ben, a személyi kultusz idején, támadás indul ellene. 1952-ben párttagságát is megvonják. Súlyos betegség után, 1954. augusztus 13-án halt meg, anélkül, hogy rehabilitálását megérhette, életműve kiteljesedhetett volna.

„A budapesti egyetem egyik tanári szakdolgozatának a címe: Gaál Gábor és Fábry Zoltán esztétikája. . . . Kettőnket együtt emlegetnek, és én ilyenkor szorongva arra gondolok: méltó vagyok-e erre a társításra? És a szorongó gondolat tovább gyűrűzik: mi lenne belőlem, ki, mi lennék az irodalmi köztudatban, ha meghaltam volna, mint Gaál Gábor, és nem adhattam volna ki 1955 óta (ez halálának éve) azt a hat könyvet, melyek a figyelmet felém fordították?!”⁵³

— írta 1968-ban, sikereinek csúcán a hajdani szlovákiai szerkesztőtárs: Fábry Zoltán. Gaál Gábor nem írhatta meg művei sorát — szegényebbek lettünk nélkülük.

Az ő szellemi öröksége: életműve: a *Korunk*.

„A lap január elsején a tizenötödik évfolyamába lépett. Tizenöt éve, hogy hónapról hónapra megjelenik. Hónapról hónapra ugyanazzal a gonddal, ugyanazzal az erőfeszítéssel. . . . komoly és remek játéknak nevezem, hogy tizenöt éven át akadtak itt, Románia e nyugati részén . . . az igazi fény forrásaitól távol munkatársak és olvasók, akik közösen, évről évre, hónapról hónapra összeadták az erőiket ahhoz, hogy azt a kemény és áldatlan időt, ami ez a tizenöt év, minden nagy és vad erényeivel, tartalmaival, egész dadogó, dohogó világtörténelmi gépezetének működésével megragadják — egy, a magyar irodalomban eddig sohasem kultivált s a nagy külföldi irodalmakban sem igen található célkitűzéssel, amit egyszerűen és kimerítően, röviden és határozottan: jelenkor-kutatásnak neveznek. . . . munkatársak és olvasók gyönyörű varázslata volt az, hogy évről évre, hónapról hónapra összeállt a *Korunk* egy száma, szerény jelképként a roppant időről az olvasók és munkatársak felé . . . a mindenkori társadalmi-történelmi időlélmény ítélőszéke előtt.”⁵⁴

— foglalta össze a *Korunk* 15 évét 1940-ben maga Gaál Gábor.

E „komoly és remek játék” terméke, a *Korunk*, a ma embere számára a magyar nyelvű marxista kultúra kialakulásának, formálódásának nehéz és hősi korszakát tükrözi. A marxista eszme betörése a magyar kulturális életbe forradalmat jelentett. A *Korunk* es programja ellenkezést, vitákat keltett maga körül, de úgy tette, hogy fel kellett rá figyelni. Szokatlan nyerseséggel felszínre hozta a társadalom megannyi hibáját: szellemi légvárakat robbantott szét, provincializmusra hajlamos tendenciákat kritizált. Leleplezéseivel felkavarta a kultúra erővonalait, olykor igazságtalanul és sokszor kíméletlenül sértett bírálataival, és mégis, még az ellenfelek közül is sokan érezték, hogy a lapból a jövő szava szól. Németh László, az egykori ideológiai ellenfél írta *Magyarság és Európa* című kötetében:

„A pesti kávéházak szorongva lesték, hogy a kolozsvári *Korunk* kit enged be az új társadalomba és kit rekeszt ki belőle.” „Vállaljuk ezt az iróniát — mondta Gaál Gábor büszkén — mert akkoriban tényleg erről volt szó. Mi nem titkoltuk el hováállásunkat.”⁵⁵

Gaál Gábor nemcsak vállalta, de alkalmazta is az alkotó marxizmust a *Korunk* hasábjain. Tudatos nevelő és irányító tevékenységével igényes alkotókat formált a hazai és a világ minden táján szétszórta élő magyar progresszió legjobbjából. Velük együtt, munkájuk által megalapozta a romániai magyar

⁵³ FÁBRY Zoltán: *Stószai délelőttök*. Bratislava, 1968. 127.

⁵⁴ GAÁL Gábor: *Válogatott írások*. I. Bukarest, 1964. 695—696.

⁵⁵ GAÁL Gábor: *Válogatott írások*. I. Bukarest, 1964. 691.

szocialista irodalmat és szilárd elvi megalapozottságú, tájékozott, művelt olvasótábort nevelt.

Gaál Gábor elsősorban mint kivételes képességű nagy szerkesztő, irodalom-szervező és kritikus él a köztudatban. Ő maga a *Korunk* szerkesztését tartotta a legtöbbré. (Esztétikai, irodalomkritikai írásait alkalmi írásoknak nevezte, pedig Gaál Gábort a marxista irodalomelmélet és irodalomkritika úttörői között kell számon tartanunk.) A fiatal Gaál Gábornak olyan szerkesztő példaképei voltak, mint Karl Kraus, a bécsi *Fackel* szerkesztője, „aki Közép-Európában megcsinálta több, mint huszonöt éven keresztül a kíméletlen őszinteség s a kíméletlen igazság lapját, tekintet nélkül kormányokra, bankokra, előfizetőkre és hirdetőkre”; „aki kommentálta és leleplezte, támadta és vágta a bécsi világot . . . bűneivel, irdalmával, szellemével együtt . . . kíméletlen tollal, de kivételes emberi és írói tisztasággal,”⁵⁶ vagy Maximilian Harden, a *Zukunft* nagy szerkesztője, aki „egyéniségen kívül típus is. Típusa egy igazán csak korunkban kivirágzott művész keverékének: a kritikusnak és szociológusnak s az értekezőnek és hírlapírónak, kinek képessége a mozgó valóság, s az erről a valóságról tükröződő közvélemény művészi és tudós formálásából áll.”⁵⁷

Bennük látja azokat a példamutató egyéniségeket, akik személyes helyzetükkel és tartásukkal, életük és műveik egységével leginkább hatottak rá.

Szerkesztői gyakorlatában Gaál Gábor elérte, sőt, meghaladta ezeket a csúcsoakat. Nagy szerkesztővé nem csupán irodalomszeretete és irodalomismerete, színvonaligénye, és rendkívüli szervezői adottságai tették, hanem egész életét és szemléletét átható ideológiai meggyőződése. Munkásságát az értelem és a szenvedély kettőssége irányította. Az értelem, mely egyéni adottságain túl, marxista világnézetű, tudósi rangú gondolkozását is jelenti, és a szenvedély: a saját magatartási normájából fakadó tiszta humánuma, nemzeti és társadalmi elkötelezettsége, mely arra sarkallta, hogy egész életével, az irodalom adta eszközökkel a társadalom haladását szolgálja.

1929-ben, Osvát nekrológiájában így ír: miért volt a magyar irdalom nagy dirigense Osvát? Mert „amikor még senki sem neszelt, ő már hallott hangokat, azután elindult ezeket a hangokat összeszedni, a maga apparátusával megnövelni, s mindenfelé hallhatóvá és visszhangossá tenni.” Mert míg körülötte „mindenki csak részletmunkát végzett, ő valahogy az egészet csinálta,” mert amíg „mellette mindenki más vagy lírikus volt, vagy regényíró, vagy kritikus, . . . ő mindezeknél több: egy egész irodalmi korszak . . .”

Haraszi Sándor, a hajdani szerkesztőtárs írja, hogy ezekkel a mondatokkal Gaál Gábor saját szellemi önportréját rajzolta meg.

KATALIN. V. NAGY

Gábor Gaál et la revue *Korunk*

Les années anciennes de la revue *Korunk* (Notre Époque) de Kolozsvár ont paru, de 1926 à 1940, dans la Roumanie royale.

Elle était l'organe marxiste de langue hongroise le plus éminent de la Transylvanie dans la période d'entre les deux guerres mondiales. C'est László Dienes, commissaire du peuple émigré de la République des Conseils, qui l'a fondée en 1926.

⁵⁶ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. I.* Bukarest, 1964. 146—149.

⁵⁷ GAÁL Gábor: *Válogatott írások. I.* Bukarest, 1964. 180—185.

Son but était de „donner des constatations objectives, impartiales, c'est pourquoi donner lieu à toutes tendances de conception du monde qui se base sur une conviction véritable.” C'est l'eclectisme libéral qui caractérise les premières années. C'est aux années trente que le journal se développe en une revue marxiste, se range du côté du mouvement ouvrier et établit des relations avec le Parti Communiste illégal, dans la période de Gábor Gaál.

Après la chute de la République des Conseils, Gábor Gaál est forcé d'émigrer, à cause de son participation à la révolution prolétarienne. Il vit à Berlin et à Vienne, il publie dans la presse émigrée hongroise. En 1926, avec son ami paternel Lajos Hatvany, il part pour Kolozsvár — et il s'établit là. Dès le commencement, il publie beaucoup, son nom devient bientôt généralement connu; au cours d'une année à peine, il aura un camp de lecteurs dans les journaux hongrois les plus divers. En 1927, il s'attache à la garde de *Korunk*. En 1928 László Dienes est forcé de se réfugier de la Roumanie aussi, c'est Gábor Gaál qui prend la direction de *Korunk* et la tiendra jusqu'à son interdiction en automne de 1940. Ses collaborateurs étaient les représentants les plus éminents de la progression hongroise vivant en Hongrie, aux États successeurs ou dispersés dans le monde entier. Il a maintenu avec eux la liaison de travail à l'aide d'une correspondance étendue. Dans ses lettres, il recrute des écrivains, il demande des manuscrits et il les critique, il organise des abonnés: il rédige *Korunk*. Ses lettres rassemblées et publiées en 1975 revivifient l'atmosphère du travail d'atelier de la rédaction. Par elles se dessine l'individu de Gábor Gaál d'une manière marquante. S'il est devenu un grand rédacteur, ce n'est pas seulement à cause de son amour pour la littérature et de ses connaissances littéraires, de sa disposition excellente d'organisateur, de sa grande capacité de travail, de sa pensée éduquée, de sa culture de polygraphe et de son sens sans pareil pour la forme, mais, au delà de ses dispositions personnelles, à cause de sa conviction idéologique pénétrant sa vie entière et sa conception, à cause du marxisme à laquelle il s'est lié. Gábor Gaál a incorporé la revue *Korunk* dans le cours vivant-évoluant-se développant de la culture hongroise de Roumanie, ainsi c'est dans le processus de l'évolution que les volumes de *Korunk* documentent l'épanouissement et l'accomplissement de la pensée socialiste.